

UDK: 343.819.5(497.5 Kerestinec)"1941"
 327.323.3
 329.15(497.5)"1941"
 929 Kopinič, J.
 Pregledni članak
 Primljeno: 24. 10. 2011.
 Prihvaćeno: 9. 11. 2011.

Kominternu i forsiranje antifašističkog ustanka u Hrvatskoj 1941. – slučaj Kerestinec

DAVOR KOVAČIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Napadom Njemačke na Sovjetski Savez 22. lipnja 1941. Moskva je htjela da se na području Hrvatske, kao i cijele Jugoslavije, vodi borba diverzantskim akcijama po gradovima, rušenjem željezničkih pruga i putova kako bi se olakšala borba Crvene armije na Istočnom bojištu. Rukovodstvo Komunističke partije Hrvatske (KPH) od napada Njemačke na SSSR bilo je zaokupljeno poduzimanjem oružanih akcija, odnosno diverzija i sabotaža. Zato je započelo s intenzivnim pripremanjima za akciju oslobađanja zatvorenika iz koncentracijskog logora Kerestinec, ali one su zaustavljene kada je Mjesni komitet (MK) u Zagrebu već obavio pripreme po napucima Josipa Kopiniča, rukovoditelja ilegalne radiostanice koja je kao obavještajni punkt rukovodstva Kominterne u Moskvi održavala vezu s njom. Nakon neuspjele akcije oslobađanja zatočenika iz Kerestince rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) odlučilo je da se težište borbe na cijelom području bivše Jugoslavije premjesti izvan gradova, gdje je neprijatelj bio najjači. Rukovodstvo KPH počelo je nakon toga provoditi tu odluku na području Hrvatske.

Ključne riječi: Kominternu, Josip Kopinič, CK KPJ, CK KPH, MK Zagreb, koncentracijski logor Kerestinec.

Uvod

Od sredine lipnja 1940. u Zagrebu je počela raditi ilegalna radiostanica. Njezin rukovoditelj bio je Josip Kopinič – poznat pod ilegalnim imenima Valdes, Vazduh, Aleksandar, Vokšin, Mali – koji je krajem ožujka 1940. došao u Zagreb po direktivi rukovodstva Kominterne i u dogovoru s Titom. Kopinič je uz pomoć Vladimira Velebita, koji je dobio partijski zadatak pomagati mu, smjestio radiostanicu u jednu kuću na Milerovu brijegu u Kustošiji.¹ Preko te radiostanice rukovodstvo KPJ održavalo je vezu s Kominternom. Osim toga Kopinič je neovisno o tome slao samostalne izvještaje u Moskvu, a njegov punkt bio je, kako je sam govorio, “centar za vezu s partijama drugih europskih zemalja”, npr. austrijskom, bugarskom, grčkom, mađarskom, švicarskom, tali-

¹ Ivo JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu – Zagrebačko ljeto 1941.*, Zagreb 1986., 36.

janskom. Materijalnu i tehničku stranu organizacije tog punkta omogućilo je rukovodstvo KPJ.²

Naime centralna tehnika KPJ u Zagrebu bila je zadužena za održavanje veze s pojedinim predstavnicima drugih komunističkih partija, a za tu je zadaću bio zadužen Leo Mates. U Zagrebu se nalazio i Ivan Srebrenjak Antonov, koji je bio angažiran u radu sovjetske obavještajne službe za Balkan. Srebrenjaka je KPH angažirala za obuku diverzantskih kadrova, ali nije u tome zadovoljio jer je u prvom redu bio zainteresiran za organiziranje pojedinaca u obavještajnu djelatnost, među ostalim i pojedinih članova CK KPH. Rukovodstvo CK KPH o tome je obavijestilo i Tita. Kopinič je o Srebrenjaku imao negativno mišljenje i smatrao je da je povezan s Gestapom.³

Kopinič je vezu s članovima rukovodstva KPH održavao preko Branka Maleševića, koji je bio Titov vozač od jeseni 1940. do njegova odlaska u Beograd. U Zagrebu je u to vrijeme po "specijalnoj liniji" radio Ivan Stevo Krajačić, koji se u zemlju vratio u svibnju 1939. godine. Trebao je biti jedan od nositelja pripreme i organiziranja raznih oružanih oblika oslobodilačke borbe.⁴

U uvodu članka treba reći da je u svibnju 1941. sovjetska vlada prekinula diplomatske odnose s jugoslavenskom vladom u emigraciji. S napadom Njemačke na SSSR već 12. srpnja 1941. potpisan je sporazum između SSSR-a i Velike Britanije o zajedničkoj akciji protiv Njemačke. Na inicijativu iz Moskve u drugoj polovini srpnja 1941. obnovljeni su diplomatski odnosi s jugoslavenskom emigrantskom vladom koja je bila pod britanskom zaštitom. Naime, sovjetska je vlada formalno rješavala probleme u Jugoslaviji na državnoj razini isključivo s jugoslavenskom i britanskom vladom, a ne s KPJ koja nije bila priznata od Saveznika. Kominternu je preuzela ulogu održavanja veze s KPJ i ulogu tumača sovjetske politike u jugoslavenskim odnosima.⁵

Djelovanje Komunističke partije Hrvatske nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine

Uspostava Nezavisne Države Hrvatske (NDH) proglašena je 10. travnja 1941. godine. Istoga dana u Zagrebu na zajedničkoj sjednici CK KPJ i CK KPH donose odluku da "komunisti i radnička klasa nastave oružanu borbu protiv okupatora i svih onih koji budu u njegovoj službi".⁶

² Vjenceslav CENČIĆ, *Enigma Kopinič*, sv. 1., Beograd 1983., 114.

³ I. JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu*, 128. Kopiničeva optužba da je Srebrenjak povezan s Gestapom pokazala se neutemeljenom. U veljači 1942. Srebrenjaka su uhitili ustaše i poslije ga strijeljali.

⁴ *Isto*, 50.

⁵ *Isto*, 134.

⁶ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda* (dalje: *Zbornik NOR-a*), V., Beograd 1952., 7.-8.

Sljedeća dva dana održana su dva sastanka članova CK KPJ i CK KPH, na kojima je bio nazočan i sekretar CK KPJ Josip Broz Tito, koji je istaknuo glavne zadatke CK KPH i komunisti u Hrvatskoj: 1. Uspostaviti veze sa svim partijskim komitetima na području cijele Hrvatske i uporno raditi na proširenju i jačanju partijskih organizacija primanjem u Partiju novih, u prvom redu mladih, provjerenih antifašista; 2. Partijske komitete koji su uslijed rata ili bilo kojih drugih razloga krnji i nepotpuni treba reorganizirati i popuniti odlučnim i beskompromisnim članovima te sve partijske komitete međusobno povezati; u prvom redu kotarske komitete s okružnim i njih s CK KPH, a partijske ćelije s rajonskim, mjesnim, općinskim i kotarskim komitetima; 3. Iste mjere trebalo je provesti i u Savezu komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ); 4. Razviti široku i intenzivnu aktivnost na skupljanju oružja i raznovrsnog ratnog materijala, opreme i sanitetskog materijala; radi što boljeg rada na tome trebalo je osnovati, gdje je god moguće, akcijske odbore sastavljene od stanovništva tih mjesta i tako u tu akciju uključiti što više antifašista; 5. Svim dostupnim sredstvima – usmenim i pismenim – objašnjavati narodu politiku okupatora i ustaša i njihove namjere te tumačiti kao ispravnu i jedinu moguću orijentaciju Partije na pokretanje oružane borbe. U vezi s tim CK KPH trebao je izdati proglas hrvatskom narodu; 6. Raditi na osnivanju omladinskih udarnih skupina koje će što prije početi sabotaze i diverzije, prekidati PTT veze, paliti vojna i druga skladišta neprijatelja, rušiti pruge, mostove i drugo. Na toj sjednici donesen je i zaključak da se ulože svi naponi kako bi se prebacili španjolski dobrovoljci koji su se nalazili na radu uglavnom u Njemačkoj i manjim dijelom u Francuskoj. Ubrzo je ilegalnim kanalima prebačeno oko 120 španjolskih dobrovoljaca, koji su nakon ilegalnog boravka u Zagrebu prebacivani u razne dijelove Hrvatske i druge dijelove bivše Jugoslavije.⁷

Jedna od prvih akcija koje je CK KPH poduzeo nakon sastanka 12. travnja 1941. bila je da se u sve krajeve Hrvatske upute pojedini članovi CK KPH i prenesu partijskim komitetima upute CK KPJ. Već u drugoj polovini travnja 1941. uspostavljena je veza i održani su sastanci s gotovo svim okružnim partijskim rukovodstvima ili s pojedinim članovima tih rukovodstava, a oni su uspostavili veze i održali sastanke s kotarskim komitetima ili izravno s partijskim ćelijama. Tako je CK KPH već u prvim mjesecima uspostave NDH održavao veze s partijskim komitetima i organizacijama u svim dijelovima Hrvatske. Međutim, u nekim krajevima Hrvatske nisu bili uspostavljeni kontakti između okružnih partijskih rukovodstava i kotarskih i mjesnih komiteta te njih i partijskih ćelija. Glavni razlog bio je pojačani nadzor redarstvenih vlasti NDH nad komunistima. Naime, na samom početku uspostave NDH redarstvene vlasti strijeljale su svaku osobu za koju bi se utvrdilo da je komunist, i to uglavnom bez ikakve istrage. Sve osobe koje je ustaški režim smatrao “nepoćudnima” i opasnima završavale su u zatvorima i poslije u koncentracijskim logorima. Treba napomenuti da je u tom razdoblju i dio istaknutih hrvatskih

⁷ Ivan ŠIBL, *Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve*, Zagreb 1967., 292.-302.

intelektualaca, koji su prema mišljenju ustaškog režima bili “nepoćudni”, otpreman u koncentracijske logore pod upravom Vjekoslava Maksa Luburića.⁸

U svibnju 1941. u Zagrebu je CK KPJ sazvao savjetovanje, nazvano “majskim”, kojem su prisustvovali najistaknutiji partijski rukovodioci iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore, Slovenije i Vojvodine. Na “majskom savjetovanju” istaknut je opći smjer djelovanja Partije i dani su konkretni zadaci komunistima u tim zemljama.⁹ Prema zaključcima cilj savjetovanja bio je: “1. da se u novonastaloj situaciji uslijed okupacije zemlje naša partija brzo organizaciono prilagodi novim uslovima; 2. da se izvuku pouke i zaključci iz bliskih minulih događaja, koji su prethodili i odigrali se za vrijeme napadaja imperijalističkih osvajača na našu zemlju, o ulozi naše Partije u to vrijeme; 3. da se utvrde zadaće koje se sada postavljaju pred našu Partiju (...).”¹⁰

Na savjetovanju je istaknuto da se komunisti moraju prilagoditi novim uvjetima te pronalaziti nove metode rada i strogo voditi računa o opreznosti i konspirativnosti u radu, jer neprijatelj neće prezati ni pred kakvim sredstvima da onemogućí rad Partije.¹¹

Isto tako raspravljalo se i o konkretnim organizacijskim mjerama i donešene su određene odluke. Međutim, one nisu unesene u zaključke savjetovanja jer je postojao strah da bi ih neprijatelj mogao otkriti i nanijeti velike gubitke partijskim kadrovima.¹² Odmah nakon partijskog savjetovanja u Zagrebu u svibnju 1941. CK KPJ premjestio je svoje sjedište iz Zagreba u Beograd. Takva odluka donesena je već 10. travnja 1941. na sjednici CK KPJ, a na partijskom savjetovanju u Zagrebu odlučeno je da se što prije ostvari. Prema ocjeni CK KPJ, nakon dolaska Nijemaca i uspostave NDH za najviše partijsko rukovodstvo postalo je nemoguće da ostane u Zagrebu i odatle rukovodi daljnjim akcijama. Za najpogodnije mjesto novog partijskog rukovodećeg središta izabran je Beograd jer je bio “privremeno oslabljen zbog toga što nije bilo neke vlasti. Jugoslavenska vlada bila je pobjegla, a okupator još nije imao organiziranu domaću kvislinšku vlast, koja bi mogla vršiti službu žandarma protiv onih koji su se borili protiv okupatora”. Savjetovanje u svibnju 1941. bio je posljednji partijski skup u Zagrebu kao sjedištu rukovodstva KPJ.

Nakon premještanja sjedišta CK KPJ u Beograd od članova njegova Političkog biroa u Zagrebu su ostali Edvard Kardelj i Rade Končar, koji je bio sekretar CK KPH.¹³

⁸ Davor KOVAČIĆ, *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine*, Zagreb 2009., 199.

⁹ Nikola RADAČIĆ, “O značenju Zagreba za razvitak narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije u Hrvatskoj i Jugoslaviji 1941.”, *Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji*, Zagreb 1971., 69. U ime Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju na savjetovanju je trebao biti sekretar tog komiteta Metodije Šatorov Šarlo. Ali on je smatrao da je bugarskom okupacijom najvećeg dijela Makedonije i razbijanjem Jugoslavije prestala njegova veza s CK KPJ te se povezoao s CK Bugarske radničke partije.

¹⁰ *Zbornik NOR-a*, II., 7.

¹¹ *Isto*, 20.-21.

¹² N. RADAČIĆ, *n. dj.*, 72.

¹³ *Isto*, 73.

Radi izravnog rukovođenja vojnim pripremama osnovan je u svibnju 1941. pri CK KPH Vojni komitet u sastavu Ivo Rukavina, Marko Simenić i Andrija Hebrang. Vojni komiteti osnovani su i pri nekim okružnim, kotarskim i mjesnim komitetima KPH. Tijekom lipnja 1941. CK KPH osnovao je u Zagrebu Operativno partijsko rukovodstvo za Hrvatsku, koje su sačinjavali Vlado Popović, Rade Končar i Andrija Hebrang.¹⁴

Jedan od oblika pripremanja oružane borbe bilo je osnivanje udarnih skupina. Inicijativa za njihovo osnivanje dana je još na spomenutom sastanku CK KPH 12. travnja, kada je J. B. Tito rekao da "treba ići na diverzije, a na ustanak će se ići tek poslije napada na SSSR". U početku se udarne skupine osnivaju uglavnom u gradovima, a u ljeto 1941. i po selima na Kordunu, Baniji i u Lici, ali i drugdje. Primjerice, značajni oblici aktivnosti zagrebačkih komunista i antifašista bile su oružane akcije, diverzije i sabotaže koje su započele odmah nakon uspostave NDH.¹⁵

Djelovanje Kopiniča nakon napada Njemačke na Sovjetski Savez 22. lipnja 1941. godine

Nakon napada Njemačke na SSSR 22. lipnja 1941. CK KPH održao je sastanak i donio odluku da se obave pripreme za početak oružane borbe. Članovi CK KPH raspoređeni su u pojedina područja Hrvatske da rukovode oružanom borbom. Izdan je i proglas u kojem se ističe da je počela "velika bitka, najveća bitka u historiji čovječanstva, u kojoj će se ostvariti konačno nacionalno i socijalno oslobođenje jer je pravednost naše borbe, pravednost borbe svih potlačenih naroda, nepobjedivost Crvene armije onaj faktor koji će dovesti do konačne pobjede koja će (...) osigurati mir i bratstvo među narodima".¹⁶

U proglasu je posebno istaknuto da ne treba slušati one koji "govore da treba skrštenih ruku čekati dolazak Crvene armije". To je bilo posebno značajno, jer je KPH bila svjesna i posebno isticala da hrvatski narod, kao i drugi narodi, slobodu može ostvariti jedino vlastitom borbom. Treba istaknuti da se pritom nije nimalo umanjivala važnost ulaska SSSR-a u rat za pokretanje i vođenje oružanog otpora u Hrvatskoj, kao i u Jugoslaviji.¹⁷

U tim trenucima CK KPH pokušava se još bolje organizirati, ali u tim okolnostima u organiziranju prikupljanja oružja i streljiva te izvođenja diverzija i sabotaža bilo je dosta nesnalaženja. S druge strane Izvršni komitet Kominterne forsirao je preko Josipa Kopiniča, rukovodioca njezina centra za radiovezu u Zagrebu, hitne izravne akcije protiv Nijemaca i ustaša. U tadašnjim okolnostima to nije bilo moguće tako brzo ostvariti. Zbog toga je izbio sukob između Kopiniča i CK KPH.

¹⁴ I. JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu*, 74.

¹⁵ N. RADAČIĆ, *n. dj.*, 78.

¹⁶ *Zbornik NOR-a*, I., 19.-23.

¹⁷ N. RADAČIĆ, *n. dj.*, 82.

Nakon napada Njemačke na SSSR Kopinič se na Maleševićev prijedlog sastao s ljudima iz rukovodstva CK KPH Vladimirom Popovićem i Pavlom Papom. Kopinič ih je upoznao sa sadržajem izjave koju je tog jutra na moskovskom radiju dao Molotov. Kopinič je, kako je sam naveo, tada predlagao: 1. najšire akcije, sabotažu, diverzije, partizansku borbu, organiziranje obavještajne službe za Djeda, tj. za Kominternu; 2. izvoditi glavne udarce po željeznica i skladištima goriva; 3. prema njegovu mišljenju postojala je mogućnost uništenja radiostanice, a telefonsko-telegrafske veze s provincijom mogle su se kidati; 4. predlagao je tiskanje proglasa rukovodstva KPH, a i tiskanje vijesti "Informbiroa". Kopinič navodi da su Popović i Pap bili protiv uništenja radiostanice i protiv kidanja veza jer se time stvara panika u provinciji. Iz toga se vidi da je Kopinič od prvog susreta s predstavnicima rukovodstva KPH zauzeo vrlo aktivnu poziciju, tj. težnju za neposrednim miješanjem u rad CK KPH. Pritom se, da dobije na težini, pozivao na autoritet Kominterne, koja je po njegovim riječima tada bila "bog i batina" za sve komunističke partije u svijetu i sve su morale izvršavati njezine direktive. Kopinič tvrdi da je Kominternu depešom od 22. lipnja 1941. tražila akcije kako bi se rasteretila sovjetska fronta. Prema Kopiniču, "trebalo je sprečavati prolazak njemačkih postrojbi preko naših granica, desetkovati neprijateljske jedinice koje idu prema Moskvi". Kopinič je smatrao "da smo mi porobljena zemlja i da je to onda za nas značilo oslobođenje". Kopinič je taj prvi susret s rukovodstvom CK KPH okvalificirao kao "prvi sukob" i "početak istine".¹⁸

Treba istaknuti da Kopinič uopće nije uzimao u obzir brojne objektivne okolnosti, odnosno stvarne mogućnosti tako brzog i opsežnog izvođenja predloženih akcija. Nije uviđao da su potrebne pripreme da se zapravo vidi što se sve treba poduzimati za provođenje takve linije.

Za napomenuti je da je u to vrijeme kratkotrajno radila i radiostanica CK KPH na čijoj su instalaciji bili angažirani Rade Končar, Pavle Pap i Stipe Ugar-ković. Nalazila se u Tuškanovoj ulici i emitirala je proglas CK KPH povodom napada Njemačke na SSSR. Na njoj su čitana i priopćenja CK KPH i pojedine vijesti, a preko nje su se slušale i bilježile vijesti Radio Moskve.¹⁹ U urudžbenom zapisniku Redarstvene oblasti Zagreb redarstvene su vlasti pojavu "tajne" radiostanice ustvrdili 11. lipnja 1941. godine. U istom se zapisniku konstatira da je 25. lipnja 1941. otkrivena komunistička tajna radiostanica.²⁰

Istog dana kad je primio poruku od Djeda, odnosno Kominterne, 26. lipnja 1941., Kopinič je upoznao rukovodstvo KPH s tom porukom u kojoj se govori o potrebi stvaranja jedinstvene nacionalne fronte u borbi protiv fašizma. Na kraju izvještaja kaže se da se u sadašnjoj etapi radi o oslobođenju od fašističkog podjarmljivanja, a ne o socijalističkoj revoluciji. Rukovodstvo KPH

¹⁸ I. JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu*, 41.

¹⁹ Mojmir MARTIN, "Radio-stanica CK KPH", *Zbornik sjećanja Zagreb 1941.-1945.*, sv. I., Zagreb 1982., 220.-223.

²⁰ I. JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu*, 47.

bilo je poznato s porukom Kominterne prije negoli politički biro CK KPJ. Tito je preko kurirske veze dobio tu poruku iz Zagreba potkraj lipnja.²¹

Dana 27. lipnja 1941., kada je rukovodstvo KPH učinilo korak u reorganizaciji dotadašnje političke i vojne djelatnosti Partije, u Beogradu je Tito sazvao sjednicu Politbira CK KPJ i umjesto dotadašnjeg Vojnog komiteta osnovan je Glavni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije na čelu s Titom. Za članove Glavnog štaba izabrani su Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Rade Končar, Ivan Milutinović, Franc Leskošek, Sreten Žujović, Ivo Lola Ribar i Svetozar Vukmanović.²² Na sjednici je donesena odluka o prijelazu na opću oružanu borbu, što je ujedno značilo i organizaciju borbe u Hrvatskoj.²³

Rukovodstvo KPH od napada Njemačke na SSSR, kako je prije navedeno, bilo je zaokupljeno poduzimanjem oružanih akcija odnosno diverzija i sabotaza. No problem je bio u nedostatku opreme, tj. eksploziva i ljudi osposobljenih za izvođenje oružanih akcija. Unatoč tome na poziv KPH činile su se manje diverzije i sabotaze. Tako je *Vjesnik* pisao da su odmah, 8 dana nakon napada Njemačke na Sovjetski Savez, počele sabotaze te se navodi: "U tvornicama osobito onim koje rade za Njemačku ili opskrbu njemačke vojske, počela se sabotaza osjećati odmah prvih dana. U jednoj tvornici kablova ne samo da je rad bio znatno usporen, nego je izrađeni materijal dijelom potpuno neupotrebljiv. U Zagrebu i oko Zagreba, zatim oko Karlovca, Siska, Dugog Sela, Osijeka i u mnogim mjestima Hrvatskog Zagorja danomice nepoznati režu telefonske žice, tako da je telefonski saobraćaj po nekoliko dana potpuno prekinut. Telefonska i brzojavna veza s Dubrovnikom ne postoji već više od 8 dana, a s Banjalukom, Splitom i drugim dalmatinskim mjestima nekih osam dana. U Dalmaciji je iz 'nepoznatih' razloga potonula jedna oveća jahta s oružjem i municijom, dok je brod 'Zmaj' dosta teško oštećen. U Splitu je osim toga izvršen pokušaj da se zapali skladište nafte. Pokušaj zasada nije uspio. U blizini Zagreba su oštećena dva željeznička podvožnjaka."²⁴

Na dan napada Njemačke na Sovjetski Savez osnovan je Sisački partizanski odred pod vodstvom sekretara Okružnog komiteta Sisak Vlade Janića Cape.²⁵

Kopinič je smatrao da je napad na SSSR bio signal za pokretanje što većih oružanih akcija. Vidjevši da već tjedan dana nema većih akcija, počeo je sumnjivati rukovodstvo KPH za neefikasnost jer, prema njemu, nije posvetilo pozornost praćenju emisija Radio Moskve "koje pozivaju na oružje". Početkom srpnja 1941. Kopinič je predao Končaru pismo za CK KPH i CK KPJ, navodno od Kominterne, u kojem se traže otvorene akcije i otvorena borba protiv fašizma. Kopinič je svoje pismo temeljio na radiogramu, odnosno vijestima

²¹ *Isto*, 54.

²² Josip BROZ TITO, *Sabrana djela*, tom 7., Beograd 1979., 265.

²³ *Isto*, 266.

²⁴ *Vjesnik Jedinstvene narodno-oslobodilačke fronte Hrvatske*, Zagreb, 11. kolovoza 1941.

²⁵ *Vjesnik*, 11. kolovoza 1941.

Kominterne koje su imale karakter općih smjernica. No Kopinič je optuživao rukovodstvo CK KPH, a time i CK KPJ, da ništa ne radi u poduzimanju konkretnih akcija. Rukovodstvo CK KPH osudilo je na sjednici “nedrugarski istup Vazduha” i prekinulo s njim vezu. Kopinič je samo preko redovite veze dostavljao poruke od Djeda, tj. Kominterne. Rukovodstvo KPH ocijenilo je Kopiničevo pismo kao prvi znak njegova “rovarenja” što ga je provodio iza leđa rukovodstva KPH. Pismo koje je falsificirao, prikazujući ga kao izravnu intervenciju Kominterne, nije omelo Kopiniča. Posebno je sve teže sumnjičio sekretara CK KPH Končara, koji je smatrao da jedino rukovodstvo CK KPJ može rukovodstvo KPH pozvati na odgovornost i smijeniti ako misli da je to potrebno.²⁶

Kopinič je ponovio svoje optužbe protiv rukovodstva KPH i upoznao Kominternu s njima. Prema njegovim riječima iz Moskve je dobio ovakav odgovor: “Pozicija rukovodstva hrvatske jest kukavička i izdajnička. Oslobođenje naroda Jugoslavije tijesno je povezano s uništenjem Njemačke po SSSR-u. Jedinstveni front jugoslavenskih naroda protiv fašističkih porobljivača mora se podudarati sa partizanskom djelatnošću u zaleđu neprijatelja. Svako odugovlačenje i kolebanje jest izdaja. Upoznajte narodne mase sa govorom Staljina.”²⁷

Kopinič je preko Maleševića pismom obavijestio i Tita u Beogradu, tvrdeći da rukovodstvo KPH u Zagrebu sabotira svaki rad. Odgovornost je prebacio na Tita te je naglasio da su u rukovodstvu Kominterne “jako nezadovoljni vama jer niste ništa, ama baš ništa poduzeli da pomognete”. Tito je odgovorio na ovo Kopiničevo pismo 6. srpnja 1941. i poručio mu: “Sa tvojim načinom kako si ti postavio Hrvatima u pismu ja se ne slažem, jer se ne mogu okrivljavati čitave familije (Komunistička partija, nap. D. K.). Ko je kriv tamošnjem natezanju mi ćemo ispitati i poduzeti oštre mjere. Nemoj se više ti kačiti sa ljudima. Ako nešto opaziš, onda javi meni. Ja sam dao oštre naloge za Hrvate i svaki onaj koji će to sabotirati biće strijeljan. Ja tamo sada ne mogu nikako doći. Ovdje imam mnogo posla, jer su svi moji, sem dvojice, otišli u partizane na teren. Za par dana nadam se (da će biti) krupnih događaja (...).”²⁸

Međutim, Kopinič ga nije poslušao: 8. srpnja 1941. poslao je Kominterni radiogram da se “vaše direktive ovdje ne priznaju ni na dijelu, ni u riječima”. Kopinič je uputio zahtjev Kominterni da smijeni CK KPH. Iz Kominterne je 9. srpnja 1941. prema Kopiniču stigao odgovor: “Poručujemo vam sastaviti novi centar koji će provesti u život liniju koju smo dali. Prekinuti svaku vezu s izdajničkim rukovodstvom. Odmah osigurajte sebe i aparat od izdaje. Što radi Stari? Javite o partizanskom pokretu u Srbiji, Crnoj Gori i BiH.”²⁹

²⁶ JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu*, 82.

²⁷ *Isto*.

²⁸ *Grada za povijest Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941.-1945.* (dalje: *Grada SZH*), Zagreb 1981., knj. 1., dok. 52.

²⁹ I. JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu*, 84.

Slučaj Kerestinec

Time je Kopinič smatrao da je od Kominterne dobio dopuštenje da “načini red” i početkom srpnja 1941. povezao se s MK KPH za Zagreb, odnosno njegovim sekretarom Antunom Robom. Zajedno s njime, iza leđa CK KPH, pripremao je organizaciju bijega zatvorenika iz koncentracijskog logora u Kerestincu. Naime, taj logor nedaleko od Samobora osnovalo je Redarstveno ravnateljstvo za grad Zagreb 19. travnja 1941. godine. Zatvorenici su bili smješteni u dvorcu i okolnim gospodarskim zgradama poljoprivrednog dobra Kerestinec. Zapovjednik i stražari bili su prijašnji zagrebački redarstvenici i neki bivši pripadnici predratne Seljačke zaštite iz okolnih krajeva. Logorska uprava vodila je precizan popis zatvorenika koji su bili podijeljeni u tri prostorno odvojene skupine – “srpsko jugoslavensku”, “židovsku” i “komunističku”. U prvom popisu od 21. travnja 1941. bilo je 60 zatvorenika, većinom Srba iz državnog aparata Banovine Hrvatske.³⁰ Među njima su bili i istaknuti komunisti Božidar Adžija, Ognjen Prica, Otokar Keršovani, Ivan Korski, Alfred Bergman i Rosenzweig, koji su bili uhićeni još za vrijeme Banovine Hrvatske i predani vlastima NDH. Potkraj svibnja i tijekom lipnja 1941. u logor Kerestinec dolazi i veća skupina komunista, među kojima su bili poznati javni i kulturni djelatnici Hrvatske: Marijan Krajačić, Mirko Bukovac, Divko Budak, Hugo Kon, Ivan Krndelj, Andrija Žaja, August Cesarec, Zvonimir Richtman i drugi.³¹

Treba istaknuti da su prema obavijesti uprave koncentracijskog logora Kerestinec Kotarskoj oblasti Samobor u blizini samog logora već početkom srpnja 1941. pronađeni komunistički leci pod naslovima “Živjela borba hrvatskog naroda”, “Živio SSSR” i sl. Sve poduzete mjere nisu otkrile osobu koja je raspačavala letke. Jedino se došlo do zaključka da su bačeni s jednog bržeg prijevoznog sredstva.³²

Odluku o poduzimanju akcije oslobađanja zatvorenika iz Kerestincea rukovodstvo CK KPH donijelo je na sjednici 10. srpnja 1941. godine. Postojao je i plan da se od oslobođenih komunista i fašista iz koncentracijskog logora Kerestinec organizira odred koji bi se probio prema Žumberku.³³ Naime, povod takvoj odluci bilo je ubojstvo ustaškog agenta Ljudevita Tiljka, koga su zagrebački komunisti likvidirali 4. srpnja 1941. godine. Tiljka je Gestapo doveo iz Beograda u Zagreb kao iskusnog poznavatelja komunističkog pokreta da specijalno obučeni nove ustaške agente koji još nisu imali iskustva u borbi s Komunističkom partijom i SKOJ-em. Tiljak je imao i čitavu mrežu konfidenata koji su radili za njega još u Kraljevini Jugoslaviji. Bio je poznat po tome što

³⁰ Zdravko DIZDAR, “Logori na području sjeverozapadne Hrvatske u toku drugoga svjetskoga rata 1941.-1945.”, *Časopis za suvremenu povijest*, 22/1990., br. 1-2, 83.-110.

³¹ Ivo GOLDSTEIN, Slavko GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb 2001., 269.-270. Usp. Zvonko KOMARICA, *Kerestinečka kronika*, Zagreb 1989., 261.-262.

³² *Građa SZH*, knj. I., dok. 46.

³³ I. JELIĆ, *Hrvatska u ratu i revoluciji 1941.-1945.*, Zagreb 1978., 82.

dobro pamti fizionomiju ljudi, napose komunista za koje je, kada bi odlazili iz zatvora, uvijek govorio: "Nadam se da ćemo se opet vidjeti."³⁴

Ministarstvo unutarnjih poslova NDH objavilo je 10. srpnja 1941. oglas sljedećeg sadržaja: "Dana 4. VII. 1941. izvučen je mrtav i unakažen iz jedne bare Petruševačke šume kraj radničke ceste redarstveni činovnik Ljudevit Tljak 37 god. star, rodom iz Gračaca. Provedenim izvidima ustanovljeno je da je taj zločin djelo komunističkih agitatora. Kao duhovni začetnici tog zločina predani su: Dr. Božidar Adžija, 50 god. star, rmkt. rodom iz Drniša, kotar Knin. Ognjen Prica, prof. 41 god. star, pravoslavne vjere, rodom iz Ilidže, kotar Sarajevo. Dr. Ivo Kuhn, odvjetnik, 38 god. star židov, rodom iz Slav. Broda. Zvonimir Richtman, inženjer i profesor 39 god. star, židov, rodom iz Zagreba. Korski Ivan, inženjer, 32 god. star, židov rodom iz Hrastovca, kotar Garešnica. Viktor Rosenzweig, apsolvant agronomije, 27 god. star, židov, rodom iz Rume. Alfre Bergman, privatni činovnik, 39 god star, židov, rodom iz visokog. Kraus Sigismund, bankovni činovnik, 31 god. star, židov, rodom iz Sarajeva. Otokar Keršovani, novinar, 39 god. star, starokatolik, rodom iz Trsta. Simo Crnogorac, 40. god. star, ličilac, pravoslavne vjere, rodom iz Polače, kotar Knin, senatu pokretnog prijekog suda koji je ovu desetoricu osudio na smrt. Osuda nad njima izvršena je dne 9. o. mj. strijeljanjem."³⁵

Treba istaknuti da je Kopinić bio upozoren da rukovodstvo KPH, potaknuto ovim događajima, priprema bijeg zatvorenika iz koncentracijskog logora Kerestinec. Neovisno o tome MK Zagreb na čelu sa sekretarom A. Robom donio je odluku na sjednici 11. srpnja 1941. da se organizira akcija oslobađanja zatvorenika iz Kerestince. Plan je napravio Kopinić, a MK Zagreb ga je prihvatio. Kopinić je prijetio da se akcija ne smije otkriti rukovodstvu KPH, ali je Rob o tome obavijestio Končara, koji je rekao da akciju Kerestinec izvedu ako su je već organizirali, ali da to ne valja jer je to antipartijski rad i da će CK KPJ odlučiti ima li pravo Valdes ili CK KPH.³⁶

Na sjednici rukovodstva KPH 13. srpnja 1941. provedena je prva konkretna analiza dotadašnje Kopinićeve akcije koja je označena kao frakcionaška. Kopiniću je argumentirano dokazana neosnovanost njegovih optužaba protiv CK KPH i njegova sekretara Končara. Osporeno mu je pravo da može intervenirati u smjenjivanju najvišeg partijskog rukovodstva. Rezultat neposrednog suočavanja CK KPH s Kopinićem bio je njegov uzmak, ali su uslijedile još tragičnije posljedice u neuspjeloj akciji oslobađanja komunista iz logora u Kerestincu.

Naime, nakon spomenutog strijeljanja zatvorenika u Kerestincu ostali zatvoreni komunisti u dogovoru s partijskim rukovodstvom, odnosno MK-om iz Zagreba, odlučili su se na proboj iz logora, koji je izveden 13./14. srpnja 1941. godine. Zapovjedništvo I. oružničke pukovnije dostavilo je 14. srpnja

³⁴ I. JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu*, 277. Usp. S. GOLDSTEIN, 1941. *Godina koja se vraća*, Zagreb 2007., 199.-201.

³⁵ *Grada SZH*, knj. I., dok. 55.

³⁶ Antun ROB, Mirko VANIĆ, "Uloga MK u akciji Kerestinec", *Zbornik sjećanja Zagreb 1941.-1945.*, 289.

1941. svojim jedinicama popis zatvorenika koji su pobjegli iz koncentracijskog logora Kerestinec noću 13./14. srpnja 1941. godine. Na tom popisu nalazilo se 111 zatvorenika, za koje se kaže da su "naoružani sa 14 pušaka, koje su oteli stražarima i 30 bombi s time da se za istima najenergičnije traga i u slučaju pronalaska po zakonu postupaju".³⁷

Vojne i policijske odnosno redarstvene vlasti NDH poduzele su snažnu i brzu intervenciju. U potjeri, koju je odmah organiziralo redarstvo, oružništvo i jedinice Ustaške vojnice, sudjelovali su i neki seljaci iz okolice. Pokušaji otpora odbjeglih zatvorenika odmah su skršeni. Više je zatvorenika poginulo prilikom pružanja otpora. Prema izvještajima vlasti NDH na strani organa državne vlasti nije bilo poginulih i ranjenih. Većina pobjeglih zatvorenika uhićena je i zbog pokušaja pobune stavljena pred senat Prijekog suda, koji ih je osudio na smrt strijeljanjem.³⁸

Zanimljivo je navesti i obavijest Poglavnikova ureda o događajima vezanim za bijeg iz koncentracijskog logora Kerestinec. U Obavijesti broj 1. od 6. kolovoza 1941. navedeno je sljedeće: "Oko 10 srpnja o. g. počele su neke engleske krugovalne postaje širiti glas da će na dan 14. srpnja buknuti ustanak u svim zemljama koje su se svojedobno bile upustile u rat protiv silama osovine, a koje su bile munjevitom brzinom pobijeđene ili pokorene. Nekoliko su dana te krugovalne postaje pozivale pučanstvo posebice u nezavisnoj Državi Hrvatskoj i u balkanskim zemljama, da se priredi i da dne 14. srpnja na po tim krugovalima dani znak podigne ustanak. Neposredno prije 14. srpnja javljale su međutim te krugovalne postaje, da se ustanak odgađa za dan 20 srpnja. Vjerojatno neznajući za tu odgodu pobunio se je u noći od 14. na 15. srpnja (naveden je pogrešan datum pobune, nap. D. K.) jedan dio zatočenika u zatočeničkom logoru u Kerestincu i to oko 80 komunista, te je većim dijelom istih bilo uspjelo i pobjeći, no slijedećih su dana po državnim organima i seljaštvu pohvatani i predani nadležnim sudovima dočim su neki od njih, davši oružjem otpor, prigodom hvatanja poginuli. Svagdje gdje su tako nastupili, išli su pod crvenom zastavom, i proglašavali se 'Crvenom armijom'. Rasparčavali su letake komunističkoga sadržaja, pozivajući pučanstvo na ustanak i na borbu protiv silama osovine, navodeći lažno, da bi pučanstvo zaveli, da se crvena vojska Sovjetske Rusije već nalazi u Zagrebu, u Banja Luci i ostalim središtima Nezavisne Države Hrvatske. Očito u vezi s tom neistinitom promičbom, a da bi se istu prikazalo, vjerojatnom, nekoliko komunističkih grupica, koje su već pohvatane i djelomično već osuđene i justificirane, počinile su nekoliko manjih sabotaza na željezničkim prugama u blizini Zagreba (...)."³⁹

Treba napomenuti da nije moguće ustvrditi je li uistinu neka britanska postaja objavila navedene vijesti ili se radilo o ustaškoj promidžbi kako bi opravdali ubijanja nakon bijega zatvorenika iz Kerestincea.

³⁷ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Oružničke pukovnije NDH 1941.-1945., kut. 5. Usp. *Grada SZH*, knj. I., dok. 61.

³⁸ *Grada SZH*, knj. I., dok. 68.

³⁹ *Grada SZH*, knj. I., dok. 101.

Bijeg iz Kerestince završio je tragično zbog loše organizacije prihvata odbjeglih zatvorenika iz Kerestince od strane MK Zagreb. Spasilo se samo 14 zatvorenika od ukupno 94 koliko ih je sudjelovalo u probouju. Skupina od 44 zatvorenika strijeljana je u Zagrebu 17. srpnja 1941., a 36 zatvorenika poginulo je u borbama oko logora ili su bili naknadno uhvaćeni ili ubijeni. Treba istaknuti da nije utvrđen točan broj zatvorenika iz kerestinečkog logora koji su sudjelovali u bijegu. I. Jelić, koji je istraživao ovu problematiku, donosi poimenični popis 94 zatvorenika za koje je utvrđeno da su sudjelovali u neuspjeloj akciji oslobađanja iz logora u Kerestincu.⁴⁰

Kako je prije navedeno, neki ustaški izvještaji navode brojku od 111 zatvorenika koji su sudjelovali u bijegu iz logora. Odbjegli zatvorenici stradavali su na razne načine. Tako je oružnička postaja Rakov Potok 19. srpnja 1941. izvijestila Kotarsku oblast Samobor da je pronašla komunistu Stjepana Šeremeta iz Bihaća, po zanimanju inženjera, koji je pobjegao noću 13. srpnja 1941. iz Kerestince s ostalim odbjelim komunistima. Ispitani je oružnicima izjavio da se krio po šumama u okolici Rakova Potoka i da je bio gladan pa je došao u selo tražiti kruh. Odmah je uhićen i istoga dana odveden u Ustaško redarstvo u Zagrebu.⁴¹

Neki pobjegli zatvorenici uhićivani su i sasvim "slučajno". Tako je detektiv odnosno izvidnik Redarstvene oblasti Zagreb u Podbrežju obilazio kuće tražeći vojnička odijela. U jednoj kući uočio je u sobi dvojicu muškaraca koji su, kada su ga ugledali, čučnuli. Stjepan Vlahek pucao je u svoga prijatelja Andriju Žaju, a zatim je sebi ispalio metak u glavu. Radilo se o zatvorenicima koji su pobjegli iz koncentracijskog logora Kerestinec.⁴²

Pojedini odbjegli zatvorenici, uvidjevši da ne mogu pobjeći, sami su se predavali. Tako se Ivan Klešćić, ne mogavši pobjeći ophodnji oružničke postaje Samobor, 16. srpnja 1941. javio navedenoj ophodnji s izjavom da je jedan od odbjeglih komunista iz logora Kerestinec. Tijekom ispitivanja izjavio je da nije sudjelovao u organiziranju bijega iz logora. Ali u daljnjem ispitivanju izjavio je da je išao od sobe do sobe u kojoj su bili smješteni komunisti i svakoga ispitivao tko ima koga kod kuće za izdržavanje. Zapovjednik oružničke postaje zaključio je da je Klešćić znao za bijeg i sudjelovao u njegovoj organizaciji jer je bio "obučen u odijelo, dok su neki komunisti pobjegli samo u vešu".⁴³

Ostali zatvorenici odmah su iz logora Kerestinec prebačeni u druge logore (Lepoglava, Gospić, Jasenovac), a logor Kerestinec raspušten je potkraj srpnja 1941. godine.⁴⁴

O bijegu iz logora Kerestinec Ljuba Faust, koji je bio u skupini komunista koji su trebali prihvatiti zatvorenike, izjavio je: "U jednoj šumici blizu sela Sve-

⁴⁰ I. JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu*, 278.-282.

⁴¹ *Grada SZH*, knj. I., dok. 76.

⁴² *Grada SZH*, knj. I., dok. 81.

⁴³ *Grada SZH*, knj. I., dok. 73.

⁴⁴ Z. DIZDAR, *n. dj.*, 83.-110.

te Nedjelje našlo nas se određenog dana tj. 13. srpnja 1941. oko 15 drugova. Vođa grupe bio je Branko Malešević. (...) S nama su bila i dva španjolska borca od kojih smo jednog zvali Romano. Sjećam se da je bio i neki pomoćnik koga su zvali Švabo. U toku dana Romano i još neki drugi upoznavali su nas s oružjem i raspoređivali municiju, a Malešević nas je obavijestio da osim oslobođenja zatvorenika iz Kerestince, koji se nalazio nedaleko od nas, imamo zadatak formirati i zagrebački partizanski odred koji treba da operira na prostoru oko Zagreba, Samobora i Karlovca. Sjećam se da smo očekivali dr. Savu Zlatića koji je trebao biti šef saniteta, ali – zbog pogrešnog dogovora – nije stigao. U toku dana održavali smo kurirske veze s drugovima iz Zagreba i s drugovima u Kerestincu. Gotovo cijeli dan presjedili smo u toj šumici i tek pred noć se prebacili bliže cilju. Tu smo očekivali dolazak treće grupe naoružanih seljaka; govorilo se čak da će biti 40 seljaka s puškama. U čekanju na njih zakasnili smo da se više približimo dvorcu Kerestinec. Tek pred samu ponoć, kad je bio zakazan napad izvana i iznutra na logorsku stražu, potrčali smo prema dvorcu. Međutim, na udaljenosti od oko 200 metara čuli smo nekoliko hitaca iz dvorca i eksploziju bombe. Stali smo jer nismo znali šta se događa u dvorcu. Malešević je s većim dijelom grupe otišao na izviđanje u pravcu dvorca da vidi šta se tamo događa. Čekali smo ih skoro petnaestak minuta, a tada smo opazili da se nekoliko jakih svjetala s kamiona uputilo prema nama. S obzirom da nismo imali nikakve veze s Maleševićem, a bilo je prošlo gotovo pola sata, pa smo bili potpuno dezorijentirani, zaključili smo da je sve propalo, i da, zbog opasnosti dolaska jačih ustaških snaga i pretresa terena treba što prije da se sklonimo iz blizine Kerestince. Povukli smo se u pravcu Samobora; ujutro smo prešli Savu kraj Zaprešića i tu saznali da je bijeg naših drugova iz Kerestince uspio. Saznali smo, osim toga, da je Zagreb potpuno blokiran i da se vode borbe u blizini samog grada. (...) Bez obzira što je bijeg uspio, ni Malešević ni mi nismo uspjeli uspostaviti vezu s oslobođenim drugovima tako da su oni u toku naredna dva dana bili u borbama ubijeni ili zarobljeni i kasnije strijeljani.”⁴⁵

Na neuspjelu akciju u Kerestincu osvrnuo se i član Politbiroa CK KPJ Edvard Kardelj u izvještaju sekretaru CK KPJ J. B. Titu 2. kolovoza 1941. godine. Govoreći o Kopiniču, Kardelj ističe da je “on tu radio očigledno iz panike, iz straha. Htio je prosto preskočiti najnužniju pripremu, koja je potrebna, ne razumijevajući stvarnih uslova ovdje. Uz to – u to sam potpuno ubijeden – u možda potsvjesnoj namjeri da udari po tebi i čitavom rukov.(odstvu). Kažem potsvjesnoj, ali time neću da kažem da tu nije bilo i izvjesnih očitih namjera. Lagao je Djeđu u najtežem vremenu i rušio firmu. Odigrao je ulogu objektivne provokacije. Osim toga bio je politički bespomoćan. Ničim ih nije znao savjetovati. Govorio je samo to što su i oni govorili: treba akcije. Ali kako tome prići – nije znao.”⁴⁶

Nakon tragedije u Kerestincu CK KPJ poslao je u Zagreb svog povjerenika Blagoju Neškovića. Već na prvom sastanku Kopinič mu je pokajnički izjavio

⁴⁵ Faust LJUBA, “Sjećanje učesnika”, *Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji*, 337.-338.

⁴⁶ *Grada SZH*, knj. I., dok. 93.

da osobno snosi odgovornost za akciju Kerestinec, jer je bio njezin organizator zajedno s MK KPH Zagreb.⁴⁷

Nešković je izvještaj o radu komisije podnio na sjednici Političkog biroa CK KPJ u Beogradu 10. kolovoza 1941. godine. Na temelju tog izvještaja donesene su odluke Politbiroa CK KPJ o izricanju kazni rukovodstva CK KPH, koje je J. B. Tito uputio CK KPH. MK u Zagrebu dobio je "strogi ukor – zbog grupaštva, antipartijskih ispada prema rukovodstvu KPH i KPJ, neizvršavanja postavljenih zadataka i zbog zločinačkog upropašćenja akcije o oslobođenju ljudi iz Kerestince, koju je inače pripremao CK KPH, a MK radeći iza njegovih leđa doveo je do pogubljenja oko 90 drugova. Istovremeno nalaže se CK KPH da smeni MK i imenuje novi. (...) CK KPH: ukor – zbog nedovoljne kontrole i preduzimanja mera za izvršavanje akcija koje je CK KPJ nužno postavio pred čitavom Partijom u momentu razbojničkog napada na SSSR".⁴⁸

U pismu Rade Končara i Vladimira Popovića od 16. kolovoza 1941. navodi se da je sekretarijat CK KPH primio odluku sa sjednice CK KPJ održane 10. kolovoza 1941. u vezi s donesenim kaznama po istrazi u Zagrebu. Navodi se "da je formiran novi MK od najboljih ljudi koje smo imali, drugovi koji su ušli u novi MK po svom dosadašnjem radu pružaju garanciju da će biti bolji od starog MK (...) sekretarijat CK KPH svjestan je krivice koju snosi za događaje koji su se desili u Zag. tj. da se nije snašao i poduzeo potrebne korake da do njih dođe, i da na vrijeme i brzo pokrene partijsku organizaciju na akcije koje je postavio pred partijsko članstvo i koje je pred čitavu partiju postavio CK KPJ".⁴⁹

Svoje gledište o Kopiniču i njegovoj akciji CK KPJ izrazio je u radiogramu što ga je Tito poslao Izvršnom komitetu Kominterne 17. kolovoza 1941. godine. U njemu navodi da je Istražna komisija CK KPJ utvrdila: "1. Da je Valdes lažno optužio drugove iz CK KPH o izdajstvu i provokaciji. 2. Da je lažno optuživao CK KPH o svjesnoj izdaji i sabotiranju akcija, te na osnovu tih lažnih izvještaja tražio mandat za smjenjivanje CK KPH, ne obavještavajući o tome CK KPJ, iako je za to imao redovno mogućnosti. 3. Da je lažno obavijestio KI da nema veze s Valterom (J. B. Tito, nap. D. K). 4. Da je bio inicijator zločinački pripremljenog izvedenog bjekstva 90 drugova iz Kerestince od kojih su danas samo trojica u životu. Sve ovo radio je bez znanja CK KPH i CK KPJ, iako je bio upozoren da se ovo bjekstvo priprema. 5. Priznavši svoje grube greške u izjavi upućenoj CK KPJ, drug Valdes je svoj mandat dobiven 9. VII. 1941 od KI predao CK KPJ 25. VII. 1941. Na osnovu toga CK KPJ smatra potrebnim hitno smjenjivanje Valdesa sa njegovog položaja (vazdušnog) i njegovo stavljanje na raspolaganje našoj Partiji, jer više nemamo povjerenja u njega za dosadanji rad."⁵⁰

⁴⁷ *Grada SZH*, knj. I., dok. 86.

⁴⁸ *Grada SZH*, knj. I., dok. 106.

⁴⁹ *Grada SZH*, knj. I., dok. 109.

⁵⁰ *Grada SZH*, knj. I., dok. 110.

Međutim, Kominterni nije odgovaralo da bude lišena jednog od svojih obavještajnih punktova. U telegramu datiranom 29. rujna 1941. Kominterni je smatrala da ima puno povjerenje u Valdesa koji treba i dalje rukovoditi punktom za vezu. Kominterni je tražila da se Valdesov rad osigura dovoljnim materijalnim sredstvima.⁵¹

CK KPJ kaznio je CK KPH partijskim ukorom, neke i kaznama, ali nisu nastale promjene u njegovu sastavu, što je bio dokaz da su Tito i CK KPJ imali puno povjerenje u njega. Nakon događaja iz sredine srpnja 1941. izmijenjena je ranija odluka o obvezi komunista da ostanu djelovati u gradu, pa su zbog čuvanja kadrova od mogućih nepotrebnih gubitaka poznati komunisti upućivani izvan Zagreba. Tako je od sredine ljeta počeo masovan odlazak partijskih kadrova iz Zagreba na politički rad i u partizanske jedinice u okolicu Zagreba i na druga područja Hrvatske.⁵²

Neposredno nakon događaja oko Kerestince CK KPH ulaže velike napore u pokretanje oružane borbe u Lici, Baniji, Kordunu, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Dalmaciji. Osnivaju se prve partizanske skupine i sjeverno od Save, u Slavoniji, Moslavini i Hrvatskom zagorju. U vojnom pogledu, trebalo je u Hrvatskoj usporedno s akcijama sabotaže prići osnivanju partizanskih odreda, "uništavati okupatorski aparat na svakom koraku. Trebalo je napadati odrede žandarmerije, odnosno oružništva, vojske, zatim okupirati sela i očistiti ih fizički od frankov.(ačkih) tipova i onda uzmaći ne čekajući protunapada, formir.(ati) partizansku armiju."⁵³

Takva odluka CK KPJ, koju je provodio i CK KPH, naišla je na otpor u Kominterni. Kao ilustracija u vezi s tim može poslužiti sjećanje predstavnika KPJ u Kominterni Veljka Vlahovića: "(...) Sećam se istupanja Kolarova, koji je uspoređivao tu našu odluku sa bugarskim ustankom 1923. On je govorio da će komunisti izići iz gradova i otići u šume, da će seljaci u početku možda podržati ustanak, ali će se oni brzo umoriti. Komunisti će ostati izolovani, postaću plan okupatora i Partija će biti uništena."⁵⁴

Ne treba posebno naglašavati da je ovakvo stajalište Kominterne ubrzo demantirano daljnjim nastavkom rata na području Hrvatske i bivše Jugoslavije.

Kako je istaknuto, od sredine srpnja 1941. nastupila je nova etapa u pripremama rukovodstva KPH za oružanu borbu odnosno pružanje otpora. Međutim, članovi KPH tijekom 1941. usporedno su nastavili sabotaže i diverzije po hrvatskim gradovima, posebno u Zagrebu.⁵⁵ Novi MK KPH u Zagrebu angažirao je brojne skojevce i omladince antifašiste u sabotažama, diverzijama i

⁵¹ I. JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu*, 129.

⁵² N. RADAČIĆ, *n. dj.*, 83.

⁵³ *Grada SZH*, knj. I., dok. 93.

⁵⁴ I. JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu*, 141. Usp. Milovan BOSIĆ, "Partizanski pokret u Srbiji 1941. godine i emisije radio-stanice 'Slobodna Jugoslavija'", zbornik radova *NOR i revolucija u Srbiji 1941.-1945.*, Beograd 1972., 169.

⁵⁵ O akcijama NOP-a u Zagrebu vidi u: Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, "Zagreb i ustaška Nezavisna država Hrvatska", *Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji*, 197.-222.

oružanim akcijama. Takve akcije uvijek su izazivale odmazdu ustaških vlasti. Ovom prilikom navest ćemo samo neke akcije koje su se dogodile sredinom 1941. u Zagrebu. Nakon napada skupine skojevaca na satniju sastavljenu od sveučilištaraca, pripadnika Ustaškog pokreta, kod Botaničkog vrta Zagrebu 4. kolovoza 1941., slijedila je odmazda. Prema obavijesti MUP-a NDH tom je prilikom strijeljano 189 osoba.⁵⁶

U rujnu 1941., nakon atentata na zgradu zagrebačke Glavne pošte u Jurišćevoj ulici, u odmazdi je prema obavijesti MUP-a strijeljano 50 osoba.⁵⁷ Zanimljiv je slučaj redarstvenog agenta Ivana Majerholda koga je 7. rujna 1941. ubila omladinska udarna skupina. On je nakon uspostave NDH bio zatvoren u koncentracijskom logoru Kerestinec zajedno s ostalim zatočenim komunistima. Iz Kerestince ga je izuzeo tadašnji upravitelj Ravnateljstva ustaškog redarstva u Zagrebu Božidar Cerovski i neko vrijeme držao u zatvoru. Tada mu je postavljen uvjet da neko vrijeme radi kao konfident, a potom mu je obećano mjesto u ustaškoj propagandi.⁵⁸ Majerhold je sudjelovao u istragama te je, kao i navedeni Tiljak, dobro poznao ljude i način rada Komunističke partije.⁵⁹

Epilog

Nakon izloženog vezano uz rad rukovodstva KPH u ljeto 1941. postavlja se nekoliko pitanja. Je li i u kojoj mjeri Kominterni imala ulogu u smjenjivanju rukovodstva KPH 1941. godine?

Uvidom u raspoloživu radiokorespondenciju Kopiniča s pretpostavljenima potvrđuje se da je inicijativu za smjenjivanje rukovodstva KPH dao sam Kopinič, koristeći se autoritetom "čovjeka iz Kominterne".

Sljedeće pitanje koje se nameće bilo bi kako je u Kominterni bila prihvaćena Kopiničeva inicijativa u vezi s potrebom smjenjivanja rukovodstva KPH.

Može se reći da je ta Kopiničeva inicijativa, i prijedlog, u Kominterni odmah prihvaćena i reagiralo se s punom potporom. Bio je to očiti primjer grubog miješanja u poslove jedne partije (KPJ).

Može se postaviti i pitanje koliko se Kopiničeva akcija uklapala u šire planove i akcije Kominterne.

⁵⁶ *Novi list*, 18. kolovoza 1941. Toj akciji ustaških vlasti bila je posvećena i emisija Radio Moskve. U emisiji se tvrdilo da je neprijatelj za odmazdu strijeljao 305 ljudi. Nakon napada kod Botaničkog vrta u ustaškim krugovima očekivalo se uhićenje književnika Miroslava Krleže jer ga je Pavelić proglasio "ideološkim pokretačem napadaja". Uhićenje je, prema vlastitom iskazu, spriječio vojskovođa Slavko Kvaternik jer nije želio da se to protumači kao njegova osobna osveta Krleži. Naime, Krleža je između dvaju svjetskih ratova navodno tiskao brošuru u kojoj je kritizirao bivše austrijske časnike, posebno Slavka Kvaternika. Usp. Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Vojskovođa i politika. Sjećanja Slavka Kvaternika*, Zagreb 1997., 18.

⁵⁷ *Novi list*, 23. rujna 1941.

⁵⁸ HDA, Republički sekretarijat unutarnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti, 013.2/5, kut. 49, 24.

⁵⁹ Emil IVANC, *Nepokorena mladost (SKOJ u prvim godinama ustanka)*, Zagreb 1961., 126.

U Kominterni je Kopiničeva akcija bila prihvaćena i podržana kao komponenta u planu postizanja dalekosežnih ciljeva, od kojih je jedan bio razbijanje KPJ. Po nekim suvremenim tih događaja (V. Bakarić) pitanje jugoslaven-skog teritorijalnog integriteta za SSSR i Kominternu bilo je potpuno sporedno. Naime, neosporno je da je Kopinič dobio podršku odnosno nalog Kominterne da poradi na smjenjivanju CK KPH, što je očiti primjer da se Kominternu bezrezervno miješala u poslove pojedinih komunističkih partija.

Pri kraju treba reći da se propaganda rata u Jugoslaviji preko Radio Moskve i sovjetskog tiska nije temeljila na izvještajima koje je slao Tito. Zbog toga je Tito težio uspostaviti neposrednu vezu s Kominternom, koja je i uspostavljena u istočnoj Bosni radiovezom u veljači 1942. godine. Više se nije održavala preko Kopiniča, koji je već u prosincu 1941. na Titov poziv došao u Vrhovni štab u istočnoj Bosni i predao pozivne signale radiotelegrafistima Vrhovnog štaba.⁶⁰

Zaključak

U razdoblju uoči Drugog svjetskog rata, tj. kada KPJ djeluje pod novim rukovodstvom s Titom na čelu, sve jače dolazi do izražaja proces osamostaljenja KPJ. To ne znači da su se Tito i tadašnje partijsko vodstvo željeli odcijepiti od Kominterne, ali je time osigurana određena samostalnost KPJ. Napadom Njemačke na SSSR Moskva je htjela da se na području Hrvatske, kao i cijele Jugoslavije, vodi borba diverzantskim akcijama po gradovima, rušenjem željezničkih pruga i putova kako bi se olakšala borba Crvene armije na Istočnom bojištu, način borbe kakav je zagovarao i Kopinič kao punkt u službi Kominterne. Međutim, CK KPJ i CK KPH nisu pristali na takav način borbe jer je upućivao na frontalni sukob s neprijateljem ondje gdje je on bio najjači. Zamisao o oslobađanju zatvorenika iz koncentracijskog logora Kerestinec nastala je u rukovodstvu KP Hrvatske nakon strijeljanja skupine komunista u Kerestincu u znak odmazde za ubojstvo redarstvenog agenta. Mislilo se da bi i jedna takva akcija u vrijeme dok su se još provodile pripreme za oružanu borbu izazvala snažan dojam. Rukovodstvo KPH započeo je s intenzivnim priprema za akciju, ali one su zaustavljene kada je MK u Zagrebu već izvršio pripreme po napucima Kopiniča odnosno Kominterne. Nakon neuspjele akcije oslobađanja zatočenika iz koncentracijskog logora Kerestinec odlučeno je da se prijeđe na koncept oružane borbe umjesto borbe u gradovima. Tako je od sredine ljeta 1941. počeo masovan odlazak partijskih kadrova iz Zagreba na politički rad u partizanske jedinice u okolici Zagreba i na drugim područjima Hrvatske. Istodobno su se nastavile akcije sabotaža i diverzija, posebno u hrvatskom glavnom gradu Zagrebu.

⁶⁰ I. JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu*, 141.

SUMMARY

THE COMINTERN AND THE FORCED ANTI-FASCIST UPRISING IN CROATIA IN 1941 - THE CASE OF KERESTINEC

Following Germany's attack on the USSR, Moscow wanted the territory of Croatia and the whole of Yugoslavia to be engulfed in a war of diversionary guerrilla actions in cities, as well as the destruction of railways and roads, in order to ease the pressure on the Red Army on the Eastern Front. The Central Committee of the Communist Party of Croatia began with intensive preparations for an action to liberate prisoners from the concentration camp at Kerestinec, but these were suspended when the Zagreb City Committee executed its plans according to Kopinič, or in other words, the Comintern. Following the failure to carry out the action of liberating the prisoners from the concentration camp at Kerestinec, it was decided to move over to armed struggle, rather than combat in urban areas. At the same time, guerrilla actions, sabotage and diversions were undertaken, especially in the capital city, Zagreb.

Key words: Comintern, Josip Kopinič, Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia, Central Committee of the Communist Party of Croatia, Zagreb City Committee, Kerestinec concentration camp